

С.О. Танатова*, аға оқытушы¹

М.А. Алтынбеков, PhD, қауымд. профессор²

Т.К. Бекжанова, э.ғ.к., доцент²

Е.А. Жусупов, PhD, доцент м.а.²

Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық

Тараз инновациялық институты, Тараз қ., Қазақстан¹

Esil University, Астана қ., Қазақстан²

* – негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

e-mail: madina07_07@list.ru

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ НЕСИЕ ОПЕРАЦИЯЛАРЫН ЕСЕПКЕ АЛУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Мақалада кредиттік операциялардың экономикалық мәні, оларды тиімді ұйымдастырудың теориялық аспектілері және банк қызметінің басты элементі және ұлттық экономиканың дамуы мен өрлеуінің маңызды факторы болып табылатын қазақстандық банктердің кредиттік қызметінің ерекшеліктері анықталды.

Бұл мақалада Қазақстанның қаржы нарығының неғұрлым дамыған сегменті ретінде банктік несиелеудің отандық нарығын дамытудың заманауи тенденциялары қарастырылған. Мақалада коммерциялық банктердің қаржылық жағдайының тұрақтылығын нығайтуға және кредиттеу операцияларының тиімділігін арттыруға бағытталған Коммерциялық банктердегі кредиттеу операцияларын ұйымдастыру мен бухгалтерлік есепті жетілдіру жөніндегі теориялық-әдістемелік ережелер мен ұсыныстар талданады.

Бұл мақалада ұйымдағы несиелер мен қарыздардың бухгалтерлік есебі қарастырылады. Мақалада ұйымның жеделдігі мен біртұтастығымен сипатталатын банктік қызметтегі бухгалтерлік есеп ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар мақалада тізбеге сәйкес кредиттік операциялардың есебін ұйымдастыру атап өтілген (коммерциялық банк шоттарының жұмыс жоспарында).

Автор Қазақстанның коммерциялық банктеріндегі кредиттік қатынастарды басқару және бухгалтерлік есеп жүйесін дамытудың теориялық-әдіснамалық аспектілеріне терең талдау жүргізді.

Авторлар сондай-ақ нарық талаптарына сәйкес банктердің қызметін реттеудің жаңа тетіктерін көрсетеді; жеке банктің де, жалпы ҚР қаржы нарығының жай-күйінің де қаржылық көрсеткіштерін жақсарту үшін екінші деңгейдегі банктердегі кредиттік операциялардың есебі бойынша ғылыми негізделген қорытындылар ұсынылған.

Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары бойынша жұмыс жағдайында коммерциялық банктердің кредиттік операциялары ұсынылды.

Кілт сөздер: кредиттік операциялар, банк, несие, есеп, қаржылық есептілік, нарық, экономика, бәсеке, тәуекел, жүйе.

Ключевые слова: кредитные операции, банк, Кредит, учет, финансовая отчетность, рынок, экономика, конкуренция, риск, система.

Keywords: credit operations, bank, credit, accounting, financial reporting, market, economy, competition, risk, system.

Кіріспе. Тиімді дамып келе жатқан экономиканы банктік несиесіз елестету мүмкін емес. Жекелеген кәсіпорындар мен тұтастай алғанда аймақ қызметінің тиімділігі көбінесе банктік несиелеу шарттарының деңгейіне байланысты болады.

Банктік несиелеу саласындағы өзекті мәселелер әрқашан теоретиктердің де, практиктердің де қызығушылығын тудырды. Бұл елдегі экономикалық және саяси жағдайға тікелей тәуелді бірнеше салалардың бірі шығар.

Бәсекеге қабілетті банктік ортада жұмыс істеу жағдайында несиелік ұйымның жетістігі көбінесе таңдалған даму стратегиясының дұрыстығына және оны іске асыру процесін басқарудың тиімділігіне байланысты. [1]

Қазақстанның банк секторы елдің қаржы секторының ең ірі және басым сегменті болып қала береді. Бүгінгі таңда банк қызметінің халықаралық стандарттарының белгілі бір шектеріне шыққан Қазақстан банктері үшін кредиттік операциялардың озық тәжірибесін теориялық зерделеу және оны коммерциялық банктердің күнделікті тәжірибесінде пайдалану, оларды басқару, есебін ұйымдастыру бұрынғыдан да өзекті болып табылады.

Өздеріңіз білетіндей, банк жүйесінде аз зерттелгендердің бірі олардың пайдасының негізгі көзін құрайтын несиелік операциялар болып табылады, мұны банктердің қаржылық есептілігінің деректері дәлелдейді. Осылайша, зерттелетін саладағы жетістіктерді бекіту және Қазақстандағы банк қызметін одан әрі дамыту кредиттік операцияларды зерттеу, оларды басқару және жалпы қабылданған халықаралық ережелер бойынша есебін, сондай-ақ олардың жай-күйі мен дамуын талдау мәселесін өзектендіреді.

Осыған байланысты біз зерттеуде көрсетілген нақты ережелерді одан әрі зерттеуді жалғастыру маңызды деп санаймыз, өйткені коммерциялық банктің несиелік операцияларының элементтерінің әрқайсысы теориялық тұрғыдан да, практикалық қолдану тұрғысынан да терең егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді.

Банктік кредиттік операцияларды басқару және есепке алу жүйесін одан әрі дамыту ғылыми ойдың қазіргі жетістіктерін, шетелдік тәжірибені және Қазақстандағы қазіргі экономикалық жағдайдың шындығын ескере отырып, кредиттеу жүйесін басқару стратегиясы мен тактикасын ұдайы жетілдіру қажеттігін негіздейтіні анық.

Мақаланың мақсаты. Зерттеудің мақсаты мен міндеттері коммерциялық банктердің несиелік операцияларын басқару, есепке алу және талдау жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстарды әзірлеу болып табылады.

Мақсатқа жету үшін келесі негізгі міндеттер шешілді:

- несие беру жүйесінің теориялық аспектілерін және несиелік операциялардың ерекшеліктерін зерттеу және осы негізде несиелік операциялардың мәнін анықтауды ұсыну;
- ХҚЕС бойынша жұмыс жағдайында несиелік операцияларды есепке алу бойынша ғылыми зерттеулерді жалпылау.

Зерттеу әдістері: зерттеу теориялық талдау, жіктеу және индукция әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Әдебиеттік шолу. Ел экономикасының жұмыс істеу тиімділігі қолданыстағы банк жүйесінің сапалық жағдайына, атап айтқанда банктік несиелеу жүйесіне байланысты. Экономикалық дағдарыс жағдайында банктік несие Қазақстан экономикасын одан әрі дамытудың маңызды факторы болуға тиіс. Демек, банк жүйесінің қызметінде негізгі бағыттардың бірі банктік бизнестің ең тиімді баптарының бірі болып саналатын несиелік операциялар болып табылады.

Экономикалық категория ретінде несие әрқашан көптеген зерттеушілердің назарын аударды. Несие және несиелік қатынастар проблемасы пайда болғаннан бастап экономикалық ғылымды иеленді.

Кәсіпорындарды несиелендірудің әртүрлі аспектілері көптеген отандық және шетелдік ғалым-экономистердің еңбектерінде көрініс табады, олардың тарапынан шаруашылық субъектілерін несиелендірудің жекелеген ғылыми-теориялық және практикалық жақтары талданады.

Ресейлік экономист В.Ю. Катасонова нарықтық қатынастар жағдайында несиенің пайда болуын олардың ішкі тұтынуы үшін өнімдерді өндіру саласында емес, айырбас саласында іздеу керек екенін атап өтті. Құн қозғалысы-несие қозғалысының өзегі [2].

Ғалым Куликов Н.И. несиелік операциялар – бұл несие беруші мен қарыз алушының (борышкердің) белгілі бір ақша сомасын біріншіден соңғысына ұсынуы бойынша төлем, мерзімділік және қайтарымдылық негізіндегі қатынасы деп атап көрсетеді [3].

Қазақ ғалымы Ғ.С. Сейтқасымов несие бұрыннан жасалған құнның қызмет етуіне қатысты қатынастарды білдіреді деп анықтайды. Ол «несие тек өндірісте пайда бола алмайды, өйткені өнім әлі жасалмаған және оның бөліктері көбею процесінің тиісті қатысушыларына тиесілі емес. Несиенің басталуы, демек, өндіріс сатысын емес, өнім қозғалысының кейінгі кезеңдерін береді. Бұл мағынада несиелік қатынастардың өзі өндірістегі емес, одан тыс қатынастар болып табылады» [4].

Біздің ойымызша, несиелік операциялардың мәні банктің несиелік саясатын жүзеге асыру тетігі болып табылады, бұл несие беруге, келісімшарттар жасауға, қарыз алушылардың несиелік қабілеттілігіне талдау жасауға, борышкерлермен қарым-қатынасты реттеуге байланысты операцияларды білдіреді.

Негізгі бөлім. Несиелік операциялар коммерциялық банктердің белсенді қызметінің негізін құрайды. Қазіргі жағдайда мемлекет те, кәсіпорындар да, ұйымдар да, халық та онсыз да, қоғамдық өнімді өндіру мен айналымын да жасай алмайды, өйткені несиенің көмегімен ресурстар, капитал толып, жаңа құн жасалады.

Осылайша, несие тауар өндірісінің сөзсіз атрибуты болып табылады, бұл кезде қаражатқа қосымша қажеттілік өндірістің маусымдылығына, сатылған өнімнен қаражат түсімдерінің уақытша сәйкес келмеуіне және өндіріс қажеттілігіне шығындар қажет болған кезде пайда болды.

Банк жүйесіндегі есеп «материалдық мүліктің, ақшалай қаражаттың, кредиттердің, қорлардың, бағалы қағаздардың, құрылған резервтердің жай-күйі мен қозғалысы туралы, кірістер мен шығыстар, қаржылық нәтижелер туралы ақпаратты ақшалай түрде жинаудың, тіркеудің және жинақтаудың қатаң ұйымдастырылған, реттелген процесі болып табылады».

Бұл тұрғыда есепті коммерциялық банктің өзі заңнама нормалары мен реттеуші органдардың талаптары негізінде жасайды және жетілдіреді және банктің қызметін басқару (талдау, жоспарлау, реттеу және бақылау) үшін ішкі және сыртқы пайдаланушыларға қажетті оның қаржылық-экономикалық жағдайы туралы жүйеленген деректер (есептілік) түріндегі ақпаратты қалыптастыруға арналған. Есепке алудың бірыңғай нысаны барлық банктердің қызметін барабар салыстыруға және талдауға мүмкіндік береді.

Коммерциялық банктердің қаржылық жағдайының неғұрлым ашықтығын қамтамасыз ету және кредиттік ұйымдардың халықаралық қаржы нарықтарына қолжетімділігін кеңейту мақсатында кредиттік операциялардың бухгалтерлік есебін жетілдіру қажет[5].

Сонымен қатар, коммерциялық банктегі несиелік операциялардың дұрыс, сауатты есебі оған келесі негізгі міндеттерді шешуге көмектеседі:

- несиелерді беру және өтеу бойынша өз міндеттерін оңтайлы орындау;
- реттеуші органдарға және барлық басқа пайдаланушыларға кредиттік операциялар туралы қажетті есептер мен өзге де қажетті ақпаратты уақтылы ұсыну;
- банктің басшы органдары мен тұлғаларын кредиттеу саласында негізделген басқарушылық шешімдер қабылдау үшін материалмен қамтамасыз ету.

Несиелік операциялардың мазмұнын талдау кезінде өткен жылдардағы деректерге тым көп сенбеу керек, өйткені шығындар орын алған жағдайда қаржылық жағдай тез нашарлауы мүмкін. Өткен жылдардағы деректердің негізгі мақсаты-қарыз алушының болжамдарының дұрыстығын бағалауға көмектесу болып табылады.

Несиелік операцияларды есепке алу кезінде несиелеуге тікелей қатысы бар шоттарды пайдалану қажет. Бұл шоттардың тізбесі шоттардың жіктелуінде және коммерциялық банк шоттарының жұмыс жоспарында көзделеді.

Атап айтсақ:

- 1411-клиенттерге берілген қысқа мерзімді қарыздар;
- 1417-клиенттерге берілген ұзақ мерзімді қарыздар;
- 1424-клиенттердің қарыздар бойынша мерзімі өткен берешегі;
- 1428-клиенттерге берілген заемдар және қаржы лизингі бойынша резервтер (провизиялар) ;
- 1429-клиенттерге берілген өзге де қарыздар;
- 1740-клиенттерге берілген заемдар мен қаржы лизингі бойынша есептелген кірістер;
- 1741-клиенттерге берілген заемдар мен қаржы лизингі бойынша мерзімі өткен сыйақы;
- 4411-клиенттерге берілген қысқа мерзімді қарыздар бойынша сыйақы алуға байланысты кірістер;
- 4417-клиенттерге берілген ұзақ мерзімді қарыздар бойынша сыйақы алуға байланысты кірістер;
- 4424-клиенттердің заемдар бойынша мерзімі өткен берешегі бойынша сыйақы алуға байланысты кірістер;
- 5055-басқа банктерден алынған қарыз құнын оң түзету түріндегі шығыстар;
- 5455-клиенттерге берілген заемдар және қаржы лизингі бойынша резервтерге (провизияларға) қаражат бөлу;
- 5457-өзге банк қызметінен болған шығындарды жабуға арналған резервтерге (провизияларға) қаражат бөлу;
- 5459-негізгі емес қызметке байланысты дебиторлық берешек бойынша резервтерге (провизияларға) қаражат бөлу;
- 5464-бағалы қағаздар бойынша резервтерге (провизияларға) қаражат бөлу;
- 5465-шартты міндеттемелер бойынша резервтерге (провизияларға) қаражат бөлу.

Қажет болған жағдайда жекелеген операцияларды есепке алу үшін арнайы транзиттік шоттар көзделеді. Олар арнайы бақылауда болуы керек төлем ағындарын есепке алуға арналған [6].

Шоттар жоспарында көрсетілгендермен қатар әртүрлі несиелік операцияларды көрсету кезінде резиденттер мен резидент еместердің орналасуына, меншік нысанына және қызмет түріне негізделген клиенттердің бірыңғай жіктемесе қолданылады. Егер Клиенттің өтініші бойынша (шарттық жағдайда) коммерциялық банк клиенттің инвестициялау үшін қаражатты пайдалануын жеке-жеке ескеретін болса, онда ол үшін ағымдағы шоттар бойынша операцияларды есепке алуға арналған баланстық

шотта есеп айырысу құжаттары төленетін жеке шот ашуға болады (осы шоттағы қаражаттың болуы шегінде). Көрсетілген шоттарға қаражат ағымдағы шоттардан аударылуы керек.

Осылайша, бухгалтерлік есеп шоттарында кредиттік операциялардың көрсетілуінің дұрыстығын растау, бухгалтерлік жазбалардың уақтылығы мен дәлдігін бағалау мыналарды көрсетуге мүмкіндік береді:

- қарыз алушының жіктелуіне, несиелерді беру мерзімдеріне байланысты тиісті шоттар бойынша есепке алудың дұрыстығына;
- кредиттік желілердің, кепіл міндеттемелерінің, кепілгерліктердің, кредиттердің баланстан тыс шоттарында есепке алудың дұрыстығына;
- қарыз алушы өз міндеттемелерін белгіленген мерзімде орындамаған кезде кредиттерді ұзартуға байланысты басқа шоттарға, мерзімі өткен кредиттерді есепке алу шоттарына уақтылы аударуға;
- тиісті есеп шоттарында пайыздарды есептеудің дұрыстығы мен уақтылығына;
- мерзімі өткен пайыздарды есепке алу шоттарында мерзімінде алынбаған пайыздарды көрсетудің уақтылығына;
- баланстан тыс шоттарда көрсетілген банктік кепілдіктердің уақтылығы мен толықтығының сәйкестігіне;

- лизингтік операцияларды есепке алу жөніндегі бастапқы құжаттардың дұрыстығына.

Несиелік операцияларды есепке алу кезінде банктің кірістілігінің белгілі бір кіріс түрлеріне тәуелділігін көрсететін қаржылық нәтиженің өзгеруіне үлкен әсер ететіндерге ерекше назар аудару керек.

Несиелік операцияларға жауапты мамандандырылған бухгалтерлік қызметке (егер коммерциялық банк қарастырса) синтетикалық есепке алу арқылы аналитикалық есепті тексеру қажет:

- негізгі борыш бойынша төлем мерзімі өткен жағдайда мерзімі өткен банктік қарыздардың шоттары бойынша;
- залалға есептен шығарылған негізгі берешек сомаларының шоттары бойынша;
- залалға есептен шығарылған есептелген сыйақыны есепке алу бойынша баланстан тыс шот бойынша;
- шығынға есептен шығарылған берешекті есепке алу шоттары бойынша;
- банкрот деп танылған қарыз алушыларға берілген қарыздар бойынша.

Сондықтан банктер өздерінің даму стратегиясын анықтаған кезде келесі аспектілерді түсінуі керек:

- банк үшін кредит беру саласындағы бухгалтерлік есепті дамытудың перспективалық бағыттары;
- несиелік операцияларды есепке алудың тиімділігін арттыру жолдары;
- өзгермелі жағдайларда Банктің бухгалтерлік есеп мақсаттары мен оның қолда бар ресурстары арасындағы сәйкестікті сақтау.

Кредиттеу жүйесінде есеп саясатына ерекше мән беріледі. «ҚР-дағы бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңға сәйкес әрбір коммерциялық банк ҚР заңнамасын [7], бухгалтерлік есепті реттейтін органдардың нормативтік актілерін басшылыққа ала отырып өзінің есеп саясатын құрылымына, саласына және қызмет ерекшеліктеріне қарай дербес қалыптастырады.

Тұтастай алғанда, банктің кредиттік операциялары бойынша есеп саясаты барынша жедел, толық, объективті және қаржылық және басқарушылық ақпаратты қалыптастыру мақсатында нақты банкте кредиттік операцияларды ақылға қонымды ұйымдастыру және есепке алуды жүргізу қағидаттарының, ережелерінің (қағидалар нұсқаларының) және технологияларының (тәсілдерінің, әдістерінің) жиынтығы болып табылады [8].

Кредиттік операцияларының есебінің қағидаттары туралы айта отырып, төменде 1-кестеде ұсынылған, Қазақстанда қолданыстағы Екінші деңгейдегі банктердегі бухгалтерлік есеп шоттарының жоспарында көрсетілген халықаралық танылған деп есептелетінін атап өтеміз.

1-кесте

Банктің кредиттік операцияларының есебінің негізгі қағидаттары*

№	Қағиданың атауы	Қағиданың қысқаша мазмұны
1	2	3
1	Несиелік қызметтің үздіксіздік қағидасы	Жақын болашақта банк жұмысын жалғастырады және оның несиелік операцияларының көлемі айтарлықтай қысқармайды деп болжайды.
2	Есептің ашықтығы қағидасы	Есептер сенімді, жеткілікті егжей – тегжейлі және ақпараттандырылған пайдаланушыға-Банктің клиентіне түсінікті болуы керек (банктің позициясын бағалауда екіұштылыққа жол бермеу үшін) және ең маңызды көрсеткіштердің түсіндірмелерін қамтуы керек.

1	2	3
3	Кірістер мен шығыстарды ұлғайту қағидасы	Есепті кезеңнің соңына дейін есептелген, бірақ алынбаған немесе төленбеген немесе есеп айырысу болашақ кезеңдерге ауыстырылатын кредиттік операциялардың кірістері мен шығыстары есепті кезеңде көрсетілуі тиіс.
4	Кіріс балансының мызғымастық қағидасы	Ағымдағы есепті кезеңнің басындағы есепке алынған қалдықтардың алдыңғы есепті кезеңнің аяғындағы қалдықтарға сәйкестігін (теңдігін) білдіреді.

* [9] дереккөзі негізінде авторлармен құрастырылған

Кез келген мемлекеттің экономикасын дамытудағы несиенің рөлі қарыз алушыға несие капиталын беруді ұйымдастыруға және қарыз алушы өз міндеттемелерін орындағанға дейін несие капиталын пайдалануды қолдауға бағытталған үйлестірілген банктік әрекеттер болып табылатын несиелік операциялардың мәнін анықтайды.

Несиелік операциялар белгілі бір өнім түрлерін өндіру мен сатудың маусымдылығына байланысты қаражатқа уақытша қажеттілікті қанағаттандыруда үлкен рөл атқарады. Бұл жерде несиелік операциялар экономиканың маусымдық салаларындағы кәсіпорындар мен ұйымдардың табысты жұмыс істеуі үшін ғана емес, сонымен қатар ресурстарды экономикалық пайдалану үшін де қолайлы жағдайлар туғызатыны маңызды, өйткені бұл кәсіпорындар мен ұйымдар өз қызметін өз қаражаттарының ең аз мөлшерімен, сондай-ақ резервтердің, оның ішінде олардың ақшалай бөлігінің азаюымен жүзеге асыра алады. Осылайша, негізгі функциялардың бірі-уақытша бос ақшаны жұмылдыру және экономиканы несиелеу.

Осылайша, негізгі функциялардың бірі-уақытша бос ақшаны жұмылдыру және экономиканы несиелеу болып табылады. Кредиттеу кредиттік ресурстар - қалыптасқан жағдайларға байланысты белсенді операцияларды жүзеге асыруға бағытталмаған, бірақ қамтамасыз ету, жеделдік, қайтарымдылық және ақылы шарттарда шаруашылық жүргізуші субъектілерге берілуі мүмкін банктің ресурстары арқылы жүзеге асырылады. Алайда, барлық жұмылдырылған қаражатты банк несие беру үшін пайдалана алмайды. Белсенді операцияларды жүргізу үшін бос қаражат көлемі кредиттік әлеуетті білдіреді - бұл тәуекелді ескере отырып, өтімділік резервін шегергендегі жұмылдырылған қаражаттың шамасы болып табылады.

Коммерциялық банктен басқа, несие беру процесіне несиелік жүйеге біріктірілген басқа ұйымдар да қатысады. Несиелік жүйе-несие беруші позициясынан несие беру процесіне қатыса алатын ұйымдар немесе мекемелер жиынтығы болып табылады.

Есептің Халықаралық ережелері бойынша банк берген кредиттер, егер олар кейіннен олар бойынша талап ету құқықтарын дереу беру мақсатында берілмеген және сауда қаржы құралдарына жатпайтын жағдайларда, белгіленген немесе айқындалатын өтеу мерзімдері бар қаржы құралдарының санатына жатады. Қаржы құралдарымен операцияларды жүзеге асыру тиісті қаржылық тәуекелдермен бірге жүреді. Сондықтан банктердің есептілігінде ақпаратты ашу оның пайдаланушыларына осындай операциялардың нәтижесінде банктің қаржылық тәуекелдерге ұшырау дәрежесін дұрыс бағалауға көмектесуге арналған.

Банктің несиелік тәуекелге ұшырауы туралы ақпарат міндетті түрде ашылуы керек, соның ішінде:

- кепіл құнын есепке алмағанда, бір қарыз алушыға келетін ең жоғары кредиттік тәуекелдің мөлшері;

- несиелік тәуекелдің едәуір шоғырлануының болуы.

Кредиттік операцияларға қатысты 38 ХҚЕС-ке сәйкес банк берген кредиттер бухгалтерлік есепте нақты шығындар бойынша (олардың әділ құны болып табылатын), ал кейінгі бағалау кезінде – амортизацияланатын шығындар немесе амортизацияланатын құн бойынша ескерілуі тиіс.

ХҚЕС бойынша қаржылық есептілік пайдаланушыға банктің қаржылық жай-күйін, кредиттік бизнестің табыстылығын, активтер мен міндеттемелердің құрылымын, тәуекелдерді басқару әдістерін және т. б. егжей-тегжейлі ашатын бірыңғай құжат болып ұсынылады. Сондықтан мұндай есеп беру банктің қызметін талдау және пайдаланушылардың басқару шешімдерін қабылдау үшін оңтайлы болып табылады.

Алайда, банктің қызметін басқару процесі жоспарлау, есептеу, басқару шешімдерін қабылдау, оларды орындау және бақылау рәсімдерінсіз мүмкін емес. Дәстүр бойынша, бухгалтерлік есептің міндеттеріне шешім қабылдаушыларды ақпаратпен қамтамасыз ету функциясы кірді[9].

ХҚЕС тәжірибесі көрсеткендей, коммерциялық банктерде ХҚЕС ережелерін қолдану банктік қызметтің ерекшеліктеріне байланысты кейбір жағдайларда белгілі бір салдарға әкеп соғады:

- біріншіден, Банктің меншікті капиталының мөлшері заңнамаға сәйкес келмеген жағдайда, ҚР Қаржылық қадағалау агенттігі оны жою жөнінде шаралар қолданады;
- екіншіден, шоттағы қаражатты үмітсіз несиелер бойынша резервтеу жеткіліксіз болған жағдайда, банктер оларды өз капиталынан есептен шығаруы керек, өйткені резервтеу жүйесі өзгеруде;
- үшіншіден, активтерді нарықтық құн бойынша бағалау банктердің мәмілелер жасасу мүмкіндіктерін шектейді, өйткені кредиттік портфельдің өзгеруі кірістер мен шығыстар есептерінде көрсетіледі [10].

Алайда, жоғарыда айтылғандардың барлығы Қазақстанның банк секторындағы бухгалтерлік есептің дамуы бүгінгі капитал нарығының дамуын анықтайтын тенденциялардан шетте тұруы керек дегенді білдірмейді.

Тікелей кредиттік ұйымдарға 30 ХҚЕС «Банктердің және осыған ұқсас қаржы институттарының қаржылық есептілігіндегі ақпаратты ашу» жатады. Оған сәйкес активтер мен міндеттемелер, кірістер мен шығыстар үшін ең аз баптар көзделеді, әртүрлі оқиғалар мен міндеттемелердің шарттары туралы ақпарат, соның ішінде баланстан тыс баптар, несиелермен байланысты шығындар туралы ақпарат және басқа талаптар ашылады.

Қорытынды. Қазақстанның коммерциялық банктерінің қызметі қазіргі жағдайда халықаралық жалпы қабылданған ХҚЕС ережелеріне сәйкес келеді. Айта кету керек, ҚЕХС қолдану несиелік қызметті бірыңғай талдау мен басқаруды құруға және несиелік операциялар есебінің деректері бойынша басқару шешімдерін қабылдауға жаңа мүмкіндіктер ашады. ХҚЕС ұсынымдарын пайдалану бухгалтерлік есеп әдістерін қолдана отырып, коммерциялық банктің несиелік портфелін тиімді басқаруға мүмкіндік береді.

ХҚЕС-ке сәйкес келетін қаржылық есептілік сенімді деп аталады және бұл басқарушылық шешімдер қабылдау жүйесіндегі маңызды элемент болып табылатын ақпараттың нақтылығы. Банк қызметінің қаржылық нәтижелерін бағалауды зерделеудің маңызды міндеттерінің бірі реттеуші органдарға арналған есептілікті дайындаудан гөрі банк институттарын басқару үшін пайдаланылатын есептілікті дайындау болып табылады.

ХҚЕС бойынша ұсынылған банктердің қаржылық есептілігі банктің ағымдағы жай-күйі мен стратегиялық даму перспективаларына сыртқы талдау жүргізу үшін бастапқы база болуға тиіс. ХҚЕС бойынша ұсынылған банктердің бухгалтерлік есептілігі банктің ағымдағы жай-күйі мен стратегиялық даму перспективаларына сыртқы талдау жүргізу үшін бастапқы база болуға тиіс.

Бұл ретте есептілік деректері «Стратегия – негізгі іс – әрекеттер – бағалау – қаржылық есептілік» тәуелділігі түрінде ақпарат алуға бағытталуы тиіс.

Басшылыққа арналған есептер стратегиялық мақсаттарға қол жеткізудің белгіленген критерийлеріне сәйкестік дәрежесін көрсетуі тиіс. Бұл қағида тиімді жұмыс істейтін басқарушылық ақпарат жүйесінің (БАЖ) негізінде жатыр. Коммерциялық банктің басқарушылық ақпаратының мұндай жүйесі басшылыққа негізгі стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге шоғырлануға мүмкіндік береді, бұл табысқа жету мүмкіндігін арттырады.

Халықаралық тәжірибеде коммерциялық банк клиентінің несиелік қабілетін сипаттай отырып, оның қысқа мерзімде қарызды өтеу қабілетін болжау әдетке айналған. Сондықтан, ХҚЕС ережелеріне сәйкес жұмыс істейтін әрбір коммерциялық банк өзінің несиелік саясаты шеңберінде жеке клиенттердің несиелік қабілеттілігін талдаудың өзіндік әдістемесін әзірлеуге және жұмыс істеу шарттары, нарықтық жағдай және несиелік саясаттың басымдықтары өзгерген сайын осы әдістемеге қажетті түзетулер енгізуге міндетті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Филина Ф.Н., Толмачев И.А., Сутягин А.В. Все виды кредитования. – М.: ГроссМедиа, Росбух, 2016. – 209 с.
2. Катасонова В.Ю., Биткова В.П.. Ақша, Несие, Банктер: академиялық бакалавриатқа арналған оқулық және практикум. – ред. 2-ші басылым., қайта өңдеу және қосымша. – М.: «Юрайт» баспасы, 2016. – 499 б.

3. Куликов Н.И., Вдовина Е.С., Куликова М.А. Жеке тұлғаларға несие беру және коммерциялық банктегі несие саясатын жетілдіру бағыттары: монография. – Тамбов: «ТМТУ»-дағы ФГБОУ басылымы, 2016. – 83 б.
4. Сейтқасымов Ғ.С. және т.б. Ақша, кредит, банктер: оқулық / Жалпы ред. басқарған Ғ.С. Сейтқасымов, А.А. Мусина. – Астана: ҚазЭҚХСУ БПО, 2013. – 578 б.
5. Сайт Агентства Республики Казахстан по регулированию и развитию финансового рынка. Банки второго уровня [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/financial-organizations/24?lang=ru>.
6. Белоглазова Г.Н. и др. Бухгалтерский учет в коммерческих банках (в проводках): учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / под ред. Г.Н. Белоглазовой, Л.П. Кроливецкой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2016. – 338 с.
7. Қазақстан Республикасының 28.02.2007 жылғы №234-III «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңы. (01.01.2022 жылға жағдайы бойынша толықтырулар мен өзгертулер) // <https://adilet.zan.kz/>.
8. Жоламанова М.Т., Жамиева А.Е. Несиелеу нарығының қазіргі тенденциялары // Вестник «КазУЭФМТ». – Нур-Султан. – 2019. – № 4. – Б. 161-169
9. Bellotti T., Crook J. Credit scoring with macroeconomic variables using survival analysis // The Journal of the Operational Research Society. – 2019. – No 60. – P. 1699-1707.
10. Донецкова О.Ю. Организация бухгалтерского учета в банках: учеб. пособие. – Электрон. дан. – Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2015. – 146 с.

REFERENCES

1. Filina F.N., Tolmachev I.A., Sutjagin A.V. Vse vidy kreditovaniya [All types of lending]. – М.: GrossMedia, Rosbuh, 2016. – 209 s. [in Russian].
2. Katasonova V.Ju., Bitkova V.P. Aksha, Nesie, Bankter: akademijalyk bakalavriatka arналган okulyk zhane praktikum [Money, Credit, Banks: Textbook and Practice for Academic Undergraduates]. – 2-shi basylym., kajta ondeu zhane kosymsha. – М.: «Jurajt» baspasy, 2016. – 499 b. [in Kazakh].
3. Kulikov N.I., Vdovina E.S., Kulikova M.A. Zheke tylgalarga nesie beru zhane kommercijalyk banktegi nesie sajasatyn zhetildiru bagyttary: monografija [Directions of lending to individuals and improvement of credit policy in commercial banks: monograph]. – Tambov: «TMTU»-dagi FGBOU basylymy, 2016. – 83 b. [in Kazakh].
4. Sejtqasymov G.S. zhane t.b. Aksha, kredit, bankter: okulyk [Money, credit, banks: textbook] / Zhalpy red. baskargan G.S. Sejtqasymov, A.A. Musina. – Astana: KazJeKHSU BPO, 2013. – 578 b. [in Kazakh].
5. Sajt Agentstva Respubliki Kazahstan po regulirovaniju i razvitiju finansovogo rynka. Banki vtorigo urovnja [Website of the Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of the Financial Market. Second tier banks] [Elektronny resurs]. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/financial-organizations/24?lang=ru> [in Russian].
6. Beloglazova G.N. i dr. Buhgalterskij uchet v kommercheskih bankah (v provodkah): ucheb.posobie dlja bakalavriata i magistratury [Accounting in commercial banks (in postings): textbook for bachelor's and master's degrees] / pod red. G.N. Beloglazovoj, L.P. Kroliveckoj. – 3-e izd., pererab. i dop. – М.: Jurajt, 2016. – 338 s. [in Russian].
7. Kazakstan Respublikasynyn 28.02.2007-zhylgy №234-III «Buhgalterlik esep zhane kartzhylyk esepilik turaly» zany. (01.01.2022 zhyлга zhagdajy bojnynsha tolyktyrular men ozgertuler) [Law of the Republic of Kazakhstan dated February 28, 2007 No. 234-III "On Accounting and Financial Reporting". (Additions and changes as of 01.01.2022)] // <https://adilet.zan.kz/> [in Kazakh].
8. Zholamanova M.T., Jamieva A.E. Nesieleu narygynyn qazirgi tendentsiyalary [Current trends in the credit market] // Vestnik «KazUEFMT». – Nur-Sultan. – 2019. – No. 4. – B. 161-169 [in Kazakh].
9. Bellotti T., Crook J. Credit scoring with macroeconomic variables using survival analysis // The Journal of the Operational Research Society. – 2019. – No 60. – P. 1699-1707.
10. Doneckova O.Ju. Organizacija buhgalterskogo ucheta v bankah: ucheb. posobie [Organization of accounting in banks: textbook. allowance]. – Jelektron. dan. – Moskva; Berlin: Direkt-Media, 2015. – 146 s. [in Russian].

Танатова С.О., Алтынбеков М.А., Бекжанова Т.К., Жусупов Е.А.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УЧЕТА КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Аннотация

В статье раскрыта экономическая сущность кредитных операций, теоретические аспекты их эффективной организации и особенности кредитной деятельности казахстанских банков, которые являются ключевым элементом банковской деятельности и важным фактором развития и роста национальной экономики.

В данной статье рассматриваются современные тенденции развития отечественного рынка банковского кредитования как наиболее развитого сегмента финансового рынка Казахстана. В данной статье рассматриваются современные тенденции развития отечественного рынка банковского кредитования как наиболее развитого сегмента финансового рынка Казахстана. В статье анализируются теоретико-методические положения и рекомендации по совершенствованию организации и бухгалтерского учета кредитных операций в коммерческих банках, направленные на укрепление стабильности финансового положения коммерческих банков и повышение эффективности операций кредитования.

В этой статье рассматривается Бухгалтерский учет кредитов и займов в организации. В статье рассматриваются особенности бухгалтерского учета в банковской деятельности, характеризующиеся оперативностью и сплоченностью организации. Также в статье отмечена организация учета кредитных операций в соответствии с перечнем (в плане работы коммерческих банковских счетов).

Автором проведен глубокий анализ теоретико-методологических аспектов развития системы бухгалтерского учета и управления кредитными отношениями в коммерческих банках Казахстана.

Авторы также указывают на новые механизмы регулирования деятельности банков в соответствии с требованиями рынка; для улучшения финансовых показателей как отдельного банка, так и состояния финансового рынка РК в целом представлены научно обоснованные заключения по учету кредитных операций в банках второго уровня.

Представлены перспективы развития кредитных операций коммерческих банков в условиях работы по международным стандартам финансовой отчетности.

Tanatova S., Altynbekov M., Bekzhanova T., Zhussupov Ye.

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF ACCOUNTING FOR CREDIT OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS

Annotation

The article reveals the economic essence of credit operations, theoretical aspects of their effective organization and features of credit activity of Kazakhstani banks, which are a key element of banking activity and an important factor in the development and growth of the national economy.

This article examines the current trends in the development of the domestic bank lending market as the most developed segment of the financial market of Kazakhstan. This article examines the current trends in the development of the domestic bank lending market as the most developed segment of the financial market of Kazakhstan. The article analyzes theoretical and methodological provisions and recommendations for improving the organization and accounting of credit transactions in commercial banks, aimed at strengthening the stability of the financial position of commercial banks and improving the efficiency of lending operations.

This article discusses the accounting of loans and borrowings in an organization. The article discusses the features of accounting in banking, characterized by the efficiency and cohesion of the organization. The article also notes the organization of accounting for credit transactions in accordance with the list (in terms of commercial bank accounts).

The author has carried out an in-depth analysis of theoretical and methodological aspects of the development of the accounting system and credit management in commercial banks of Kazakhstan.

The authors also point to new mechanisms for regulating the activities of banks in accordance with market requirements; to improve the financial performance of both an individual bank and the state of the financial market of the Republic of Kazakhstan as a whole, scientifically sound conclusions on accounting for credit transactions in second-tier banks are presented.

The prospects for the development of credit operations of commercial banks in the conditions of work according to international financial reporting standards are presented.

